TİDİSAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

**Hadis / Sünnette “Serbest Bölge”:
İbn Hibban’ın (ö.354/965) el-Tekâsîm’i
Özelinde**

**“Free Zone” in Hadith / Sunnah:
Special of Ibn Hibban’s (d.354/965)
Al-Tekâsam**

Mustafa IŞIK*

Geliş/Submitted: 10.11.2021
Kabul/Accepted: 23.12.2021
Yayın/Published: 27.12.2021

Citation / Atıf

Işık, M. (2021). Hadis / Sünnette “Serbest Bölge”: İbn Hibban’ın (ö.354/965) el-Tekâsîm’i Özelinde. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (31), 226-241.

Işık, M. (2021). “Free Zone” in Hadith / Sunnah: Special of Ibn Hibban’s (d.354/965) Al-Tekâsam. *The Journal of Turk & Islam World Social Studies*, 8 (31), 226-241.

Makale Türü:

Araştırma Makalesi

Article Information:

Research Article

10.29228/TIDSAD.54144

**This article was checked by Intihal.net. Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır.
This article is under the Creative Commons license. Bu makale Creative Commons lisansı altındadır.**

*Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, mustafaisik38@hotmail.com

TİİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Hadis / Sünnette “Serbest Bölge”: İbn Hibban’ın (ö.354/965) el-Tekâsîm’i Özelinde¹

*‘Free Zone’ in Hadith / Sunnah:
Special of Ibn Hibban’s (d.354/965) Al-Tekâsam*

Prof. Dr. Mustafa IŞIK

Öz: Helal-haram arasında, rahat davranmayı gerektiren “mubah” bulunmaktadır. İbn Hibbân, Tekâsim’de hadis/ sünneti 5 kısma ayırır. Bunlardan biri “ibahât” olup 400 nevi içinde 50 nevi olarak yer almaktadır. Mubah’ın her nevi için misaller sunulmakta olup toplamda 745 haber bulunmaktadır. Amacımız, hadis/sünnet içinde bulunan mübah söz/davranışların, H. 4. Yüzyılda “Tekâsim” özelinde ortaya konuşunu ve günümüzde geldiği yeri göstererek, mübah alanının daraltıldığını göstermektir. Mubah davranışların ortaya konduğu her haberin bir başlığı bulunmaktadır. 1. nevi’de 295 haber geçmektedir. Böyle olunca, seçmeci davranmak zorundayız. Nebi (s.a.s.), Ebubekir ve Ömer, cenazenin önünde yürüyorlardı. Mubah başlığı konan haberin alternatifi de mevcuttur: Nebi, “Binekli olan arkada, yaya olan ise istediği yerde yürür” buyurmuştur. Müellifin mubah saydığı ayakta yemek, içmek, imkân yoksa bevl etmek gibi davranışlar mürûte zarar veren hallerden sayılmıştır. İbn Hibban’dan 100 yıl sonra gelen fıkıh eserlerinde bunlara “mekruh” denilmiştir. Görüldüğü gibi, mubah alanı giderek daralmaktadır. Kapsamı ise “bir makale ölçeğinde” seçmeler yaparak, mübah denilen serbest alana dikkat çekmektir. Haram, mekruh, farz ve sünnet dışında bir serbestlik alanının bulunduğu farkında olmak, Müslümanın kendisiyle barışık olması demektir. Müellifin m.10. yüzyılda dile getirdiği bu ortama, 21. yüzyılda büyük ihtiyaç bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İbn Hibban, hadis, tekasim, fıkıh, mubah.

Abstract: There is permissible between halal and haram that requires being comfortable. Ibn Hibban groups hadith / sunnah into 5 section in Takasim. One of them is ibahât and it is included as 50 nevi in 400 types. Examples are

¹ “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma, 5-7 Kasım 2021 tarihinde Diyarbakır’da düzenlenen “Güncel Hadis meseleleri ve Babanzade Ahmed Naim Sempozyumu”nda sunulan tebliğin makaleye dönüştürülmüş halidir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Statements of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”: No conflicts of interest were reported for this article. This study was presented at the "Contemporary Hadith Issues and Babanzade Ahmed Naim Symposium". Ethics committee approval is not required for this article.

presented for all kinds of news, and there are 745 news items in total. Every news reporting permissible behavior has a title. There are 295 news in the 1st type. As such, we have to be selective. Nebi (s.a.s), Abu Bakr and Omar were walking in front of the funeral. There is also an alternative to the news with the title ‘Mubah’. Nebi said, ‘The one with a mount can walk at the back, and the one on foot will walk wherever he wants.’ Behaviors that the author deemed permissible, such as eating while standing, drinking, or letting him stand up if there is no possibility, are considered to be harmful to the author. In the fiqh works that came 100 years after Ibn Hibban, these were called ‘makruh’. As can be seen, the permissible area is getting narrower. Being aware of the existence of an area of freedom other than haram, makruh, fard and sunnah means that a Muslim is at peace with himself. There is a great need to this environment which is expressed by author in the m.10 century in the 21st century.

Keywords: Ibn Hibban, hadith, tekasim, fiqh, mubah.

1. GİRİŞ

Yüce Allah dinini insanlara ulaştırırken, “pilot bölge” seçilen Hicaz toplumunun içinden birini “Elçi” olarak göndermiştir. İslam âlimleri dinin içeriğini insanlara ulaştırırken dili kullanmışlar ancak dili sadece konuşmak/ anlamak için değil; anlatmak için de farklı bir biçimde kullanmışlardır. Bu âlimlerden biri de H. IV. yüzyılda hadis /sünnetin din dilini “ilmihal bilgisi” gibi kullanan İbn Hibbân’dır.

“Ef’al-i Mükellefin = (أفعال المكلفين): Dinin yükümlü sayılan insanların davranışları ve bunlarla ilgili hükümler anlamında fıkıh terimi olup; Usulcülerin çoğunluğu teklîfî hükmü şâriin hitabına nisbet ederek icab, nedb, ibâha, kerâhe ve tahrîm şeklinde beş kısma ayırırken Hanefîler bunu mükellefin fiiline nisbetle farz, vâcip, mendup, mubah, tenzîhen mekruh, tahrîmen mekruh ve haram şeklinde yedi kısma ayırarak incelerler.”²

“Helal bellidir, haram bellidir ancak ikisi arasında şüpheli bir bölge vardır.”³ hadisinde helalle-haram arası bölge, sanki sadece “mekruh” kategorisinde belirtilen alan sınımlanmaktadır. Oysa ikisi arasında “dinin sustuğu geniş bir alan” vardır. Mekruhlar, harama ve helale yakın olarak mevzilenince, helalle-haram arasındaki bu geniş mesafe daralmıştır. Halbuki ikisi arasında, yaratılışa uygun olan ve rahat davranmayı gerektiren bir “tampon bölge” bulunmaktadır: Mubah /serbesti alanı.

2. İbn Hibban’ın (ö.354/965) Kendine Özgü Taksîmi

H. III. Yüzyılda, hadislerin tamamen yazıldığı kabul edilir. İslam âlimlerinin hadis/sünnet malzemesini toplama konusunda, sahabeden gelen haberleri “sahabe adına göre” ve “konularına göre” toplamak üzere, alışılmış iki yöntem bulunmaktadır. IV. Yüzyılda, İbn Hibbân’da (ö.354/965) bu iki yönteme de benzemeyen; yepyeni bir yöntemle karşılaşırız. Suyûtî’nin (ö. 911/1505) dediği gibi “Alışılmadık, nev’i şahsına münhasır”⁴ bir metotla

² Salim Ögüt, Ef’al-i mükellefin, DİA, İstanbul, 1994, 10/ 452.

³ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr, el-Kitâbü’l-Musannef fi’l-Ehâdis ve’l-Âsar, haz. Kemâl Yûsuf el-Hût, I-VII, Mektebetü’r-Rüşd, Riyad, 1409, 4/448 (22003); Müslim b. Haccac, el-Sahih, thk. M. Fuad Abdulkaki, Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut, t.y., 3/1219 (Müsâkât 107).

⁴ Celaleddin Suyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekr, Tedribü’r-Râvî fi Şerhi Takribi’n-Nevevî, thk. Ebû

yazılmış olan “*et-Tekâsîm ve'l-Envâ*” adlı eseridir.⁵

İbn Hibbân (ö.354/965) bu eserinde hadis/ sünneti yaptırım derecesine göre kategorize eder. Bu anlamda, bütün/ hadis sünneti 5 ana kategoride ele alır.

1- “Emirler”/ İçinde emir geçen buyruklardır. (110 çeşit)

2- “Yasaklar”/ İçinde emir geçen yasaklar (110 çeşit)

3- “Bilinmesi Gerekli Haberler” Kısmı (80 çeşit)

4- İşlenmesi Mubah/ serbest kılınan şeyler (50 çeşit)

5- Sadece Nebi’nin (s.a.s.) işlemiş /yapmış olduğu eylemler (50 çeşit) ki toplamda 400 çeşiti bulmaktadır.⁶

Müellif bu yöntemi Kuran-ı Kerim’den çıkardığını söylemektedir. Onun zamanında Mushaf’ın 30 cüz değil de 7 cüz olduğunu düşünmezsek, anakronizme düşeriz. Kısım’lar cüz karşılığı, nevi’ler sure karşılığı, zikir’ler ise ayetlere tekabül etmektedir. Her haber için “zikir” adıyla bir başlık bulunmaktadır.

5 ana bölüm / tekâsîm ve bölüm içinde yer alan nevi / çeşitler ve her bir nevi / çeşitin ‘zikir’ adıyla anılırken yapılan iş ‘matruşka bebekler’i hatırlatmaktadır. En dıştaki bebek, et-Tekâsîm’in kısımlarıydı. Onun içindeki bebek ise el-Enva’nın nevisi yani 50 ve 100 rakamlarıyla ifade edilen nevilereydi. Onun içinden çıkan bebek ise, hadis metni veya metinlerinin başında bulunan ‘Zikru keza’ denilen başlıklardır.

İbn Hibbân’ın bu eserinde “her habere bir başlık” bulunmaktadır. ‘Zikir’ başlığında verilen bilgiler sonuçta, haberin kendini okumadan; haberin ana-fikrine ulaştırmaktadır. Haberi okuduktan sonra başlığa dönmek ise cümleyi daha bir anlamlı kılmaktadır.

Bu taksimâtın dili, hadis/ sünnetin bütününe “bağlayıcılık” açısından bakıştır. Fıkıh ilminin her bir hadisi, ilgili konuda ele alıp yaptırım gücünü belirlediği çalışma, tek bir hadise ait olan bir çalışmadır. Müellif, bütün hadis /sünneti önce 5 ana konuda ele almış; sonra da kendi içinde 50, 80, 110 gibi nevilere ayırmıştır. Her kısmın mesajı ayrı olduğu gibi, her bölüm içinde 100’ü geçen nevilere her birinin mesajı, farklıdır. Bu durumda âlim, din dilini kullanırken “emirler ve yasaklar” adı altında taksim ettiği dereceleri aynı tutmamakta; ‘fıkhu’l-evleviyyat’⁷ yani öncelikli konulara dikkat çekmektedir. Geriye kalan alanlar ise kimi zaman bilgi, kimi zaman ilgi, kimi zaman nostalji ve kimi zaman da kulun sorumluluk alanı dışında kalmaktadır. Tam da “Kolaylaştırın; zorlaştırmayın”⁸ buyruğunun

Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryabî, Daru Taybe, Medine, 1959, I/115; Mustafa Işık, İbn Huzeyme, Sahih’i ve İbn Hibbân’ın Sahih’iyle Mukayesesi, ERU SBE, 1997 (Basılmamış Doktora Tezi) s. 172.

⁵ İbn Hibbân, Muhammed, Sahihu İbn-i Hibbân el-Müsnedu’s Sahîh ale’t-**Tekâsîm** ve’l-Enva’, thk. M. Ali Sönmez-H. Aydemir, Daru İbn Hazm, I-VIII, Beyrut, 2012. Araştırma, bu eser özelinde yapılacağından bundan sonra sadece “İbn Hibbân, Tekâsîm” olarak geçecektir.

⁶ İbn Hibbân, Tekâsîm, 1/63.

⁷ Bkz. Telkenaroğlu, M. Rahmi, Fıkhu’l-Evleviyyât’ın (Öncelikler Fıkhu) Kaynakları ve Kuralları, Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim], 2009, cilt: IX, sayı, 1.

⁸ **Buhârî**, Ebû Abdillâh, Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu’fî, Sahih-i Buhârî, thk. M. Züheyr b. Nasır, Daru Tavgrî’n-Necat, 1-9, 1422, 1/25; 8/30; (İlim 11; Edeb 80); **Müslim**, Sahih, 3/1358 (Ci-had 6).

uygulanması olmaktadır. “İşlenmesi mubah” kılınan şeyler, Müslümanın önünde geniş bir “serbestlik alanı” açmaktadır. Nice âlimlerin yeri geldiğinde “bu mubahtır” dedikleri şeylerin hepsini derleyip kişiye “yapıp yapmamanın eşit olduğu” çeşitli alternatifler sunmaktadır. Bu bölüm, bizim özellikle vurgulamak istediğimiz alandır.

Hadis/ sünnet haberlerini 400 nevi’ye ayıran, “isteseydik 400’den fazlaya da ayırırdık.”⁹ diyen müellifin mezhebi neydi?

Ehl-i Hadis&Ehl-i Rey ayrışmasında Ehl-i Hadis grubunda olan İbn Hibbân (ö.354/965) Ehl- Hadisi’n fakih muhaddisleri içindedir. Fıkıhta mezhep imamıdır “إِذَا صَحَّ الْحَدِيثُ فَهُوَ مَذْهَبِي”¹⁰ “Hadis sahih ise, görüşüm odur.” derler. Hayatını incelediğimiz müellifimiz, ‘tabakât kitapları’ ve yapılan biyografik çalışmalarda, Şafî mezhebinde gösterilmekte; “Fıkıhta İbnu Huzeyme’nin talebesiydi; onun yolunu tuttu.”¹¹ denilmektedir.¹² Şafii mezhebinde olması kuvvetle muhtemeldir.

Taksimât öncesi ehl-i hadisin fıkıh yönünden dert yanan müellif, haberlerin fıkıhını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu yüzden İbn Hibbân fakih bir muhaddistir. Fıkıhı formasyonu yüksek araştırmacıların İbn Hibbân’ı incelemesi daha iyi sonuçlar verebilir.

Hadislerin her şeye cevap vereceği fikrinde olup hadisin fıkıhını ortaya koyma konusunda el-Tekâsîm’ini telif etmiştir. Fakihlerin cumhurunun efal-i mükellefin içinde gördükleri mubahı yaptığı taksimatta, 50 nevi’de 745 haberle ele almıştır. İslam öncesinde de yapılıp yapılmama noktasında eşit olan eylemlerin Kur’an/ Sünnetle birlikte yeni bir kimlik kazandığını, sahih olduğunu düşündüğü haberlerde ortaya koymaya çalışmıştır.

Günümüzde indeks çalışmaları, elektronik ortamda arama motorlarının oluşu, bir hadisin ille de konusu içinde olma zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır. Din dilinde hadis/ sünnetin nereye oturduğunun 400 çeşit içinde sunulmuş olması ikinci örneği olmayan; avantajlı bir çalışmadır.¹³ Bu yüzden İbn Hibbân’ın bu taksimâtını, İslam düşünürler ya da akademisyenlerin din dilini rahat kullanmaları, yerelden evrensele ve küreselleşmeye geçiş noktalarında, kişinin Yüce Allah’ın hoşgörüsü sahasını önce hayatına, sonra topluma yansıtmasını yeniden gündeme taşımak istiyoruz.

3. Fıkıhî Hüküm Kategorilerinin Ortasında Duran Mubah

Mubah kavramının tanımında (ö.354/965) yılında vefat etmiş bir müellifin döne-

⁹ İbn Hibbân, Tekâsîm, 1/106; 2/99; 7/784; Işık, İbn Huzeyme, Sahih’i ve İbn Hibbân’ın Sahih’iyle Mukayesesi, 171.

¹⁰ **Zehebî**, Ebû Abdillâh, Şemseddin, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tarihü'l-İslâm ve Vefeyatü'l-Meşahir ve'l-A'lâm*, thk. Beşşar A. Maruf, Daru'l-Garbi'l-İslami, I-XV, Beyrut, 2003, 5/146.

¹¹ **Sem’ânî**, Abdülkerim b. Muhammed, el-Ensab, I-V, Daru'l-Cinan, Beyrut, 1988, 1/349; **İbnu's-Salâh**, Tabakâtü'l-Fukahai's-Şafiiyye, thk. Muhyiddin Ali Necib, (I-II), Daru'l Beşair'il- İslamiyye, Beyrut, 1992, 1/116; **İbn Kesîr**, Ebü'l-Fida, İmâdüddin İsmail b. Ömer, Tabakâtü'l-fukahai's-Şafiiyyin, thk. Ahmed Ömer Haşim-Muhammed Azeb, Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 1993, 1/290; **Subkî**, Taceddin, Abdülvehhab b. Ali b. Abdilkafi el-Subkî, Tabakâtü's-Şafiiyyeti'l-Kübrâ, (I-X), thk. M. Muhammed et-Tanahî- A. Muhammed el- Hulv, Hecer, 1413, 6/139.

¹² Işık, İbn Huzeyme, Sahih’i ve İbn Hibbân’ın Sahih’iyle Mukayesesi, 24-35.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Işık, İbn Hibbân’ın (ö.354/965) el-Tekâsîm’ini < التقاسيم > Anlamak Ya Da Anlatmak, 5th International Scientific Research Congress (IBAD - 2020) Bildiriler, September 1-2, 2020, İstanbul, 2020, 307-320.

mindeki neyse de 100 yıl sonrasında yaşamış usulcülerin tanımını vermek -ve de istemek-anokronizme düşürür. Esasen mübahı 50 bölüm altında işleyen ve her habere bir başlık koyan müellifin mübahı somut olarak ortaya koyduğunu söyleyebiliriz.

İbn Hibban, fakih bir muhaddistir. Kendisinden sonra vefat eden Cessâs'ı (ö. 370/981) akran sayarsak, mübahın tanımını "yapılmasıyla sevabın ve terk edilmesiyle cezanın hak edilmediği fiil"¹⁴ şeklinde tarif etmektedir.

Haram ve mekruhlarla mubah alanı daraltılmış, hayat, "mayınlı sahada yürünen bir hal" almıştır. Mubah, son derece doğal bir zemindir. Sayı olan "sıfır" veya rakımda ölçü birimi olan "deniz seviyesi" gibi. Bu yüzden "mubahın, fıkhi hüküm kategorisi olup/ olmadığ" da tartışılmıştır.¹⁵

Mecelle maddesi "Eşyada asıl olan ibahadır"¹⁶ hükmü, ilk ve son olarak söylenecek sözdür.

Biz "cumhurun görüşü" olarak; helal ve haramın ortasında duran, çok geniş bir "tampon bölge" olarak görüyoruz. Müellif, mekruhla daraltılan mubaha, serbest alana dik-kat çekmiştir.

3.1. İbn Hibban'a Göre, Mubahın Nevileri

3. Kısım olan 'İbahât', kendi içinde 50 nevide ele alınmaktadır. Her nevi için misaller sunulmaktadır. 1. Nevi'de geçen haberlerden biri şöyledir: Abdullah b. Ömer'in anlattığına göre, "Nebi (s.a.s.), Ebubekir ve Ömer (r.a.) cenazenin önünde yürüyorlardı." İbn Hibbân bu habere "mubah" başlığı koyar. (**ذَكَرَ الْإِبَاحَةَ لِلْمَرْءِ أَنْ يَمْشِيَ أَمَامَ الْجَنَازَةِ إِذَا سِيرَ بِهَا**)¹⁷ Ancak alternatif de mevcuttur. Nitekim az sonra, Mugire b. Şube'den (ö.50/670) gelen haberde Yüce Allah Elçisi: "Binekli olan arkada, yaya olan istediği yerde yürür." buyurmuştur. Habere özel başlık: (**ذَكَرَ الْخَبَرَ الدَّالَّ عَلَى أَنَّ هَذَا الْفِعْلَ لَيْسَ بِفِعْلِ لَا يَجُوزُ غَيْرُهُ**) = "Önde yürümek, alternatif olmayan bir iş değildir."¹⁸ Günümüzde "cenazenin araçta olması halinde" de ön-arka konusu değişmemektedir. Bu konudaki rahatlığı Nasreddin Hoca fıkrası dillendirmektedir: "Tabu-tun içinde olmayın da neresinden yürürseniz yürüyün."

Şimdi biz "ibahât" bölümünden bazı mubah örnekleri sunacağız. İbahât Bölümü'nün sadece 1. nevi'de 295 haber geçmektedir. ¹⁹ **النوع الأول: منها الأشياء التي فعلها رسول الله ص تؤدي إلى** (**إباحة استعمال مثلها**) Başlık, Yüce Allah Elçisi'nin yapmış olduğu bir hareketi "o yaptığı için" mubah saymaktadır.

3.1.1. Boşaltma Güdüsüne Bağlı Olarak Tuvalet İhtiyacı

Psikoloji'de güdüler sınıflandırılırken fizyolojik/ organik güdülere birincil veya ev-

¹⁴ Ahmed b. Alî Râzî Ebû Bekr, Cessâs, el-Fusul fi'l-Usul, (1-IV) Vezaretu'l-Evkafi'l-Kuveyti, 2/91.

¹⁵ **Şâtübî**, Ebû İshak, İbrâhim b. Musa, el-Muvafakât; yay. haz. Ebû Ubeyde Al-i Salman Huber, Dâru İbn Affan, 1997, 1/38.

¹⁶ İbrahim b. Ali **Şirazi**, Ebu İshak, et-Tebşira fi usuli'l-fikh, thk. M. Hasan Hayto, Daru'l-Fikr, Dimaşk, 1980, 535; **Cüveynî**, Abdulmelik, İmamü'l-Harameyn, el-Varakât, thk. Abdullatif Muhammed, y.y., t.y., 27; **Pezdevî**, Alaüddin, Abdülazîz b. Ahmed el-Buhârî, Keşfü'l-esrar fi şerhi Usuli'l-Pezdevî, Daru'l-Küttabi'l-İslamî, (1-IV) t.y., 2/323.

¹⁷ İbn Hibbân, Tekâsîm, 6/361 (5398)

¹⁸ İbn Hibbân, Tekâsîm, 6/362-363 (5401)

¹⁹ İbn Hibbân, Tekâsîm, 6/305 (5269)

rensel güdüler denilmektedir. ‘Boşaltım güdüsü/ lüzumsuz maddelerin bedenden atılması’ da bunlardan biridir.²⁰ Her evin ‘olmazsa olmaz’ bölümlerinden birinin mutfak diğerrinin tuvalet olduğu düşünülürse, durum kendiliğinden ortaya çıkar.²¹

Batı’da Hijyen’in yükselişe geçtiği 19 asır ve sonrasında bizler için tiksindirici sayılabilecek haberlerin hemen başta geçmesi yadırganmamalıdır. Sosyolog N. Elias, ‘Doğal İhtiyaçlarla İlgili Tavırlardaki Değişimler’i anlatırken, 1619 yıllarında saray kurallarını ele alan bir kitapta “Vücudunu zorlayan gazını ve idrarını tutma ama bunları gizli bir yerde yap. Yaparken başkaları görmesin seni.” der. 1729 yılında ise “İdrar yapmak gerekiyorsa, uzak bir yere gidilmelidir. Hangi tür doğal ihtiyaç olursa olsun -çocuklar da dahil olmak üzere- insan bu ihtiyacını başkalarının görmediği bir yerde yapmalıdır. 1774’de ise “Doğal ihtiyaçların başkalarının görmediği bir yerde yapılmasının iyi bir davranış olduğu” vurgulanır.²²

İnsan, çağının kültürüyle yoğrulmuştur. Bugünden yüzyıllar öncesinin bir metnine bakarak hüküm vermek, insanı yanlış götüür. Tabir caizse, ‘zaman tüneline ilgili çağa ışınlanmak’ gerekir. Bu ise o zamanın ve mekânın dilini, gelenek-göreneklerini ve imkânlarını bilmekle gerçekleştirebilir. Tuvaletin evin bir bölümü olduğu, el değmeden taharetlenmenin mümkün olduğu bu çağın insanının, 7. yüzyılda Mescid’in avlusuna işeyen bedevî²³ ile 15. yüzyılda sarayın duvarına işeyen Avrupalı saray sâkininin²⁴ davranışlarını anlaması mümkün olmaz.²⁵

Yüce Allah Elçisi’nin yapmış olduğu bir hareketi “o yaptığı için” mubah saymak kabinden verilen misallerin ilki, psikolojideki güdülerden boşaltma güdüsüyle ilgilidir. “Hukeyme’nin annesi Ümeyme’den duyduğuna göre, Yüce Allah Elçisi ağaç bir kaba işer sonra kabı sedirin altına koyardı.” şeklindedir. Ardından gelen başlık: (ذِكْرُ إِبَاحَةِ اسْتِئْثَارِ الْمَرْءِ) = (بِالْهَدَفِ أَوْ خَائِشِ النَّخْلِ إِذَا تَبَرَّرَ) = “Kişinin açık alanda akıtacağı vakit, hurma dallarının arkası gibi kişiyi gizleyecek bir nesnenin arkasına geçmesinin mubah olduğu” haberidir: Katırına bindiğinde, bir seferinde terkine aldığı Abdullah b. Cafer “akıtacağı zaman hurma kümesi gibi bir nesnenin ardına gizlenmeyi sevdiğini; bir seferinde Ensar’dan birinin duvarının arkasına geçtiğini” anlatır.²⁶

Bu işlerin mubah yani ‘serbest saha’ içinde olduğunun vurgulanması, yaşanan çağın gereği olan şeylerin yapılabileceği anlamına gelmektedir.

²⁰ Hayati **Hökelekli**, *Psikoloji Giriş*, Bursa, 2011, 71; Feriha **Baymur**, *Genel Psikoloji*, İnkilap, (14. baskı), İstanbul, t.y. 70.

²¹ Medine döneminde tuvalet ve evlerde tuvalet konusu için bkz. Işık, *Hadisleri Anlama Yöntemi* - 5N1K’den Hareketle, 263-306.

²² Elias **Norbert**, *Uygarlaşma Süreci*, çev. E. Ateşmen, İstanbul, 2011, I/232, 233, 234.

²³ **Abd b. Humeyd**, *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd*, thk. Subhî el-Bedrî es-Samarraî-M. M. Halil es-Saidî, Kahire, 1988, I/406; Buhârî, Edeb 35; Müslim, Tahâre 98-100; Nesâî, *Tahâre* 44, Miyah 3, 50; İbn Mâce, *Tahâre* 78; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 12/197, 13/310.

²⁴ Norbert, , I/ 234-235, 232, 236, 238; Mesela, Avrupa’da, 1468 yılına ait bir ders kitabında öğretmen öğrenciyi ‘sabah kalkınca ne yaptıklarını anlat bakalım’ deyince ‘yataktan kalktım, elbiselerimi giydim. Yatak odasından çıkıp aşağı indim, saray duvarına işedim, kovadan su alıp elimi yüzümü yıkadım’ demektedir. 238.

²⁵ Mustafa Işık, *Hadisleri Anlama Yöntemi* - 5N1K’den Hareketle-, Fecr Yayınları, Ankara, 2018, 96.

²⁶ İbn Hibbân, *Tekâsîm*, 6/305 (5269, 5270).

Temizliğin önemsendiği ve teknolojinin hijyene hizmet ettiği günümüzde bu konular ilkel olarak gözükebilir. Bu “Rivâyetler okunurken, bir anlamda empati yapılarak dönemin hayat tarzı, yapısı, folkloru, kültürü, teknik gelişimi, sosyal hayatı dikkate alınmalı ve anlatılanlar ilgili devrin şartları çerçevesinde anlaşılmalıdır.”²⁷ Bırakın 7. asrı, 17. asırda Avrupa’da tuvalet kültürünün ne durumda olduğunu görmek için sosyolog Norbert’in kitabına²⁸ göz atmak yeterlidir.²⁹

Hadis, tefsir, fıkıh literatüründe ‘tahâret’ konusu ciddi bir şekilde yer alsada tarihî bir olgu olarak tuvaletlerin hangi durumda olduğu konusunda bilgi kıtlığı bulunmaktadır. Hatta bir dönem büyük gelişme gösteren âdab kitaplarında³⁰ da ideal olan, yapılması gereken anlatılmakta olup vakıadan söz açılmamaktadır. Mesela Maverdî (ö.450/1058) ve İmam-ı Gazâlî’nin edeple ilgili meşhur kitaplarında³¹ yaşadıkları asırlardaki helâ vakasıyla ilgili bilgiler bulunmamaktadır. Bizde 7. yüzyılda yaşanan bir olayı batının 17. yüzyılından örnekle anlatmamızın nedeni budur. Arada en az 1000 yıl bulunmaktadır.

İbahât bölümünde 2. nevi’nin başlığı: (الشيء الذي فعله ص عند عدم سبب مباح استعمال مثله عند) = “İmkân yokken yaptığı bir şeyin, yine imkân yokken yapılmasının mubah oluşu” şeklindedir. Haberde Huzeyfe der ki: “Yüce Allah Elçisini, bir kavmin çöplüğüne geldiğinde, ayakta işediğini gördüm.” İbn Hibbân, bu habere özgü açıklamasında: “Oturma imkânı olmadığından ayakta işedi. Otursaydı üzeri kirlenecekti. Kimin oturma imkânı olmazsa, ayakta işeyebilir.”³² demektedir.

Ayakta bevletmek/ akıtmak da mürûte zarar veren hallerden yani cerh nedenlerinden sayılmıştır.³³ Oysa İbn Hibban konuyu imkânla ilgili olarak değerlendirmiş; imkân yoksa mubahtır demiştir. İbn Hibban’dan 100 yıl sonra gelen fıkıh eserleri ve sonrasında mekruh³⁴ denildiğini görüyoruz.

Günümüzde, el değmeden taharetlenmenin mümkün olduğu şartlarda, temiz olmanın mükemmelliği yakalanabilir. Ortam gereği imkân yokluğunda ise verilen ruhsatlardan yararlanmak gerekir. Yüce Allah Elçisi, “temizlik şartları gerçekleşsin” diye böyle bir davranış sergilemiş olmalıdır.

3.1.2. Açlık Güdüsüne Bağlı Olarak Ayakta Yeme-İçme Konusu

Psikolojide “fizyolojik /organik güdüler” bulunmaktadır. “Açlık ve susuzluk güdü-

²⁷ Erdinç **Ahatlı**, ‘Rivâyetler İle Hadis Usûlü ve Tarihinin Bazı Meselelerinin Anlaşılmasında Anakronizm Sorunu’, Bursa, 2004, s. 259.

²⁸ Norbert, I/238-246.

²⁹ Bkz. Işık, Hadisleri Anlama Yöntemi, 294.

³⁰ Kettânî’nin bu konuda adını verdiği edeble ilgili üç müstakil eser de ahlâkî içerikli olup tuvalet adabını içermemektedir. Bkz. **Kettânî**, *HadisLiteratürü (er-Risâletü’l-Mustadrafe)*, çev. Y. Özbek, İz yayıncılık, İstanbul, 1994, 75; Işık, Hadisleri Anlama Yöntemi, 305.

³¹ **Maverdî**, Ebû’l-Hasan, Ali b. Muhammed b. Habib, *Edebü’l-Dünya ve’l-Din*, Daru Mektebeti’l-Hayat, 1986; **Gazâlî**, Ebû Hamid, Muhammed, *İhya’u Ulumi’d-Din*, Daru’l-Marife, I-IV, Beyrut, t.y.

³² İbn Hibbân, Tekâsîm, 6/432 (5565)

³³ **Özpınar**, Ömer, Hadis ve Fıkıh Edebiyatında Ortak Bir Kavram: Mürûet, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, sayı: 32; 127, 134, 136.

³⁴ **Ali b. Hüseyin**, Ebu’l-Hasen, el-Sugdî, el-Netfu fi’l-Feteva, thk. Selahuddin el-Nahî, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 1984, 2/809;

sü”³⁵ yani yeme ve içme güdüsü bunların başındadır.

Çağın algısına göre, sosyolojik olarak değişik algılanan davranışlardan biri de yeme-içme şeklidir. İslam kültür ve medeniyetinde, oturarak yemek /içmek tercih edilir. 1. nevi’de geçen bir habere göre, “ayakta yemek; mubahtır.” = (ذِكْرُ الْإِبَاحَةِ لِلْمَرْءِ أَنْ يَأْكُلَ الطَّعَامَ وَهُوَ قَائِمٌ) “Bir keresinde Yüce Allah Elçisi’nin eşlerinden birinin ocağında kemikli et pişiyordu. Bir kemikli et parçası alıp ayakta yedi. Sonra namaz kıldı ama ellerini de yıkamadı.” Bir başka haberde (ذِكْرُ إِبَاحَةِ شُرْبِ الْمَاءِ إِذَا كَانَ قَائِمًا) = Ayakta su içmenin mubahlığı” başlığı bulunmaktadır. Abdurrahman b. Ebi Amre’nin ‘Kebşe’ denilen büyük annesinin anlattığına göre, “Nebi (s.a.s.) (Kebşe’nin) yanına varmış, bir kabın kenarından ayakta su içmiştir.”³⁶

Müellif, 50. nevi’de Yüce Allah Elçisi’nin “takriri sünnet” denilen; gördüğü davranışlara ses çıkarmayıp onayladığı mubahları derlemektedir. Burada 115 haber bulunmaktadır olup haber yoğunluğu açısından 2. sıradadır.

Burada geçen bir haberin başlığı şöyledir: (ذِكْرُ الْإِبَاحَةِ لِلْمَرْءِ أَنْ يَأْكُلَ أَوْ يَشْرَبَ وَهُوَ قَائِمٌ) = Kişinin ayakta yeme-içmesinin mubahlığı”: İbn Ömer (ö. 73/692) der ki: “Biz Allah Elçisi zamanında ayakta içer ve hareket halinde yerdik.” Tabî ki haberin başlığı da “Ayakta yemenin ve içmenin mubah olduğu” şeklindedir.³⁷

“Mürûet” konusunu müstakil bir makalede ele alan yazarın sık sık vurguladığı üzere “Hadis usulünde adalet şartı kapsamında ele alınan mürûet vasfının sınırları, farklı zaman, coğrafya ve toplumlardaki örflere bağlı olarak değişiklik göstermektedir.” “Pazarlarda ayakta yeme-içmenin, kişinin itibarına zarar vereceği” belirtilmiştir. Bu ise erken dönemde İbn Sîrîn (ö.110/728), “Pazarlarda (açıkta) yemek yiyenin, mürûeti olmayan üç kişiden biri”³⁸ sayılmasıyla temellendirilmektedir.

“Fast-food” kültürünün dünyayı kasıp kavurduğu küreselleşme sürecinde, yeme-içmenin gelenekteki gibi “olmazsa olmaz” olarak takdim edilmesi bazı sıkıntılara sebep olabilir.

Geçmişteki fıkıh kitaplarında “Yola işeyenin, ayakta yiyip-içenin şahitliğinin kabul edilmeyeceği”³⁹ hükümleri bulunmaktadır.

İlgili bölümün ilk misalleri olması nedeniyle sunduğumuz örnekler, mubah alanı içinde olması açısından önemlidir. Ayrıca “yemek-içmek ve boşaltmak” psikolojide önemli güdülerdir. Bir evin olmazsa olmaz bölümlerinden biri mutfak diğeri de tuvalet olması bunun somut belgesidir.

“Çağın algısı” gereği, bunlar tarihte yaşanmıştır ancak küreselleşme sürecinde yeni kuşakların algısının inancıyla uyumlu olabilmesi için “mubah alan” bilgisinin verilmesi

³⁵ Leyla Özer, Liseler İçin Psikoloji, Sek yayınları, Ankara, 1992; 35.

³⁶ İbn Hibbân, Tekâsîm, 6/406 (5505); 411(5516).

³⁷ İbn Hibbân, Tekâsîm, 6/643 (5984)

³⁸ Özpınar, 110, 125, 127, 134.

³⁹ **Merginanî**, Ali b. Bekir, Metnu Bidayeti’l-Mübtedi, Mektebetü Muhammed Ali Subh, Kahire, t.y., 155; Osman b. Ali b. Mihcen **Zeylaî**, Tebyinü’l-hakaik fî şerhi Kenzi’d-dekâik, Bulak: el-Matbaatü’l-Kübra’l-Emiriyye, 1313, 4/223; **Molla Hüseyin**, Dürerü’l-hükkam fî şerhi Gururü’l-ahkâm, Daru ihyai’l-Kütübi’l-Arabiyye, t.y., 2/381; **İbn Nuceym**, el-Bahrü’r-raik şerhu Kenzi’d-dekâik, Zeynüddin, Zeyn b. İbrâhim b. Muhammed Mısri Hanefi, y.y., t.y.; 5/483.

gerekmektedir. Bu alanda, ‘çağın gereği anlayışların öne geçmiş olması’ mümkündür. Bu bağlamda, hoşgörü çizgisinde hareket ederek, “mükemmeli farz, sakıncalıyı haram gibi” göstermek, küçük engellere takılarak yol almamıza engel olabilir. Ayakta yiyip içmenin sakıncasından çok; ayakta yemek içme sırasında yapılabilen bazı yanlışlardan kaçınma konusuna özen göstermek gerekir.

İlk oldukları için üzerinde durduğumuz bu iki konu, anakronik düşünce olabileceği de düşünülerek, özellikle irdelenmiştir.

3.1.3. Çeşitli Mubah Örneklerinden Seçmeler

50 konuda verilen örneklerin hepsini sıralamak bu sunumun sınırlarını aşmaktadır. Bu yüzden hem seçme yapacak hem de sırayla gitmeye çalışacağız.

2. nevi ile ilgili yukarıda misaller vermiştik. Bu nevinin bir başka misali de Necaşi’nin ‘giyabî cenaze namazını kıldırması’yla ilgilidir.⁴⁰ Burada 10 haber bulunmaktadır.

4. nevi: “Yüce Allah’ın bir şey mubah kılması, Yüce Allah Elçisi’nin de başka bir şeyi mubah kılmasıdır.” = (النوع الرابع: الشيء الذي أباحه الله جل وعلا بصفة وأباحه رسول الله ص بصفة أخرى غير تلك الصفة.) “Ümeyye b. Abdillâh b. Halid, Abdullâh b. Ömer’e der ki: Namazı ve (cephede) korku namazını Kur’an’da buluyoruz ama yolcu namazını göremiyoruz? Abdullâh: Kardeşimin oğlu, biz bir şey bilmezken Yüce Allah bize Muhammed’i (s.a.s.) gönderdi. O nasıl yaptıysa, öyle yaparız.” Burada İbn Hibbân: “Yüce Allah’ın Nisa 101 ayetiyle korku namazını mubah kıldığını; Mustafa’nın (s.a.s.) da yolculukta ve güven halinde namazın kısaltılmasını mubah saydığını; birinin Kitab’la, ötekininse Elçisi’nin dilinden mubah sayıldığını belirtir.⁴¹ Bu nevide 7 haber bulunmaktadır.

6. nevi’de (ألفاظ الأوامر التي مرادها الإباحة والإطلاق) = “Söylenişi emir olan ancak hükmü mubahlık ifade eden” lafızlar bulunmaktadır. Mesela, “İbn Ömer’den gelen habere göre, Nebi (s.a.s.), içlerinde Sa’d’ın da olduğu ashabıyla birlikte keler eti getirildi. Nebi’nin eşlerinden biri “O et, keler etidir!” diye uyarıda bulundu. Bunun üzerine Allah Elçisi: “Yiyin; o helaldir fakat benim yiyebileceğim bir şey değildir.” buyurdu.” Habere özel başlık “Kişinin midesi götürdüğü/ tiksinimediği takdirde keler eti yemenin mubah olduğu”⁴² şeklindedir. Bu nevide 12 haber yer almaktadır.

İbahât’ın 50. nevinde de aynı başlıkla, Abdullâh b. Abbas’tan ayrıntılı olarak gelmektedir. Her ikisinde de “iğrenmedikçe” kaydı bulunmaktadır: İbn Ömer, “Ben, Halid b. Velid (ö.21/642), Mugire b. Şube, Yüce Allah Elçisiyle birlikte Meymune’nin odasına girdik. Kıztırılmış bir keler eti getirildi. Allah Elçisi ona yöneldiği sırada Meymune’nin odasındaki kadınlardan biri: “Yemek istediği etin ne olduğunu Allah Elçisi’ne söyleyin” deyince elini geri çekti. Sordum:

- Haram mı ey Allah Elçisi?

- Hayır ama bizim bu topraklarda olmadığı için, tiksiniyorum.

⁴⁰ İbn Hibbân, Tekâsîm, 6/436 (5574)

⁴¹ İbn Hibbân, Tekâsîm, 6/443 (5587)

⁴² İbn Hibbân, Tekâsîm, 6/454 (5610)

Halid der ki: "Eti önüme çektim; Yüce Allah Elçisi bakarken ben yedim."⁴³

Burada hâdise, Yüce Allah Elçisi'nin gözünün önünde gerçekleştiği ve onay verdiği için tekrarlanmış olmaktadır.

19. nevi, (ترك النبي ص الأفعال التي تؤدي إلى إباحة تركها) = "Nebi'nin (s.a.s.) terk ettiği bir işi, o yapmadığı için yapmamanın mubah olduğu" konusudur. Abdullah b. Ömer'den gelen bir habere göre, Hz. Ömer'e 'ölümünden önce yerine birini önermesi'ni istediler. Önermezsem; benden daha hayırlı biri -Yüce Allah Elçisi yerine birini önermediği için- doğru yapmış olurum. Önerirsem yine benden hayırlı biri- yani Ebubekir- önerdiği için doğru yapmış olurum. Bu işten başa baş kurtulmak isterim; aleyhime veya lehime olmadan."⁴⁴ demiş ve mubah alanı tercih etmiştir.

46. nev'ide (إباحة الشيء المحظور بلفظ العموم عند سبب يحدث) = "Genel olarak yasak olan bir şeyin, ortaya çıkan bir sebebe bağlı olarak, mubah kılınması" bulunmaktadır. Mesela, Abdullah b. Abbas'ın (ö.68/687) anlattığına göre, Nebi'nin (s.a.s.) eşlerinden birinin koyunu öldü. Eşi bunu haber verince, "Derisinden yararlanırsanız ya! buyurdu.

- Ey Allah'ın Elçisi, leşin derisinden mi?! diye sordu. Yüce Allah Elçisi "De ki: "Bana vahy edilenler arasında, leş, akıtılan kan, domuz eti -ki bu kesinlikle murdardır- ve Allah'tan başkasının adına kesilmiş olanın dışında bir şey yiyene, yediğinin haram olduğuna dair bir hüküm bulamıyorum." âyetini okudu. Ardından: Siz onu yemiyorsunuz ki?!" buyurdu. Ravi İbn Abbas, "O deriden tulum / tuluk yapılmış olduğunu bir yıl sonra gördüm." demiştir. Habere özel başlık: (ذَكَرُ الْإِبَاحَةِ الْإِنْتِفَاعِ بِجُلُودِ الْمَيْتَةِ بِنَفْعٍ مُطْلَقٍ)⁴⁵ "Ölmüş hayvanın derisinden yararlanmanın mubah olduğu konusu" şeklindedir. Nitekim "(3) Bilinmesi Gerekli Haberler'in 5. nevi'nde geçen bir rivayet "mubah" başlığı altında ele alınır: (ذَكَرُ الْإِبَاحَةِ لِلْإِمَامِ) = "Seleme b. el-Muhabbık'ın haberine göre, Yüce Allah Elçisi Tebuk Sefer'inde susamışken bir eve uğradı. Avlusunda asılı bir deri su tulumu görüp su istedi. Tulumun, leşin derisinden yapıldığını söylediler. "Leşin derisi, tabaklandığında temiz olur." buyurdu. Müellif, farklı bir bölümde ele aldığı bu haberin hükmüne de mubah demektedir.⁴⁶ Bu nevi'de, 4 haber bulunmaktadır.

"İbahât" bölümünün 50. nevi'nde, at etinin yenmesiyle ilgili haberi de paylaşalım: Fatıma bt. Münzir'in büyük annesi Esmâ'dan rivayetine göre, "Yüce Allah Elçisi zamanında at kesdik ve yedik." demiştir. Habere özel başlık: (ذَكَرُ الْإِبَاحَةِ لِلْمَرْءِ أَكْلَ لُحُومِ الْخَيْلِ) "kişiye at eti yemenin mubah olduğu" şeklindedir. Ardından "Mekruh diyenlerin aksine; at eti yemenin mubah olduğu" başlığı altında, Cabir'den: "Yüce Allah Elçisi at eti yememize izin verdi; eşek eti yememizi yasakladı." haberi gelmektedir. Habere özel başlık: (ذَكَرُ الْإِبَاحَةِ أَكْلَ الْمَرْءِ لُحُومَ) = "Mekruh sayanların aksine; kişiye, at eti yemenin mubah olduğu" şeklindedir. Esasen bu hadis ve başlığı "Emirler" bölümünde geçmektedir. Mekruh görüşü çürüten çeldirici haber ise yine "İbahât" bölümünde, Cabir b. Abdullah'tan (ö.78/697) gelmektedir.⁴⁷

⁴³ İbn Hibbân, Tekâsîm, 6/454 (5610), 643 (5985).

⁴⁴ İbn Hibbân, Tekâsîm, 6/509 (5715).

⁴⁵ İbn Hibbân, Tekâsîm, 6/603-604 (5895); En'am, 6/145.

⁴⁶ İbn Hibbân, Tekâsîm, 10/381(4522); 7/122 (6191).

⁴⁷ Sırasıyla: İbn Hibbân, Tekâsîm, 6/644 (5986), (5987); 2/247 (1259).

At etinin yenilmesi veya yenilmemesi konusunda yaşayan dört fıkıh mezhebinin görüşlerine bakıldığında şöyle bir durum gözükmektedir: Erken kaynaklardan Cessas'da (ö.370/981): "Ebu Hanife, Malik, Evzaî yenmez demekte; Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve Şafii yenir demektedirler."⁴⁸ kaydı geçmektedir.

Daha sonra gelen Merginanî (ö.593/1197) "Ebu Hanife'ye göre mekruhtur. Malik'in görüşü de böyledir. Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafii ise 'yenmesinde sakınca yoktur' demektedirler."⁴⁹

İbnü'l-Hümmam'a (ö.861/1457) gelince, aynısı söylenmekle birlikte öncelikle savaş unsuru olmasına vurgu yapılır. Ata bakış açısı şöyle açıklanmaktadır. "Savaşta düşmana karşı kullanıldığından dolayı etinin yenmesi mekruhtur. Bu yüzden ganimetten ata da pay ayrılır."⁵⁰ Nitekim çağdaş müellif Vehbe Zühayli.(ö.2020) ise Ebu Hanife'ye göre, tarihte cihad malzemesi olduğu için 'tenzihen mekruh' olduğunu yazar.⁵¹

Mezhep imamlarının ne dediğinden çok, içinde bulunulan çağın gereği, at etine sıcak bakılmadığı görülmektedir. Yaşanan coğrafyanın da etkisi bulunmaktadır.

Fıkıh mezheplerinin tarihte genellikle sakınca görmediği at eti, yani motorlu araçların çıktığı 19. yüzyıl öncesinde, savaş ve binek hayvanı olması yüzünden uygun görülmemiş olabilir. Ancak Türkistan coğrafyasındaki bazı ülkelerde (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan vb.) yenildiği bilinmektedir.

Türkiye'de, 7 Temmuz 2006 tarih ve 26221 sayılı Resmî gazetede⁵² yayınlanan Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının, Türk Gıda Kodeksi Çiğ Kırmızı Et ve Hazırlanmış Kırmızı Et Karışımları Tebliği (No: 2006/31) göre, Avrupa Birliği Uyum Yasaları kapsamında "Madde: 4-ç) Diğer kasaplık hayvanlar: Domuz, yaban domuzu, at ve tavşanı" serbest kılınmıştır.

Türkiye'de zaman zaman yakalanan at etlerine el konulması, yönetmelik şartlarına uyulmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Mezhep anlayışı, gelenek / göreneğin etkisiyle at eti yenilmemektedir.

4. Mubahlar Bu Bölümle Sınırlı Değildir

Hadis/sünnet haberlerini ana hatlarıyla paylaştıran İbn Hibbân, bölümlerin nevileri içinde, her habere bir başlık koyarken, bazı şeylerin mubah olduğunu da belirtir. Her bir bölümde, bu tip değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu misalleri çoğaltmak mümkündür. "Ruhsat" kavramını kullanırken de hadis/sünnette birçok serbestiye işaret etmektedir. Biz, makalenin sınırlarını düşünerek, bu haberleri daha sonraki bir çalışmada paylaşmak istiyoruz.

⁴⁸ **Tahavî**, Ebû Bekr, Ahmed b. Alî Râzî Cessâs, Muhtasarı İhtilafî'l-ulema, thk. Abdullah Nezir Ahmed, Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut, 1995, 3/216.

⁴⁹ **Merginanî**, Ebü'l-Hasan, Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr, el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî, thk. Tallal Yusuf, Daru ihyai't-turasi'l-arabî, Beyrut, t.y. 4/352.

⁵⁰ **İbnü'l-Hümmam**, Kemâleddin, Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid, Fethü'l-kadîr, Daru'l-Fikr, t. y., 9/501.

⁵¹ Vehbe **Zühaylî**, el-Fıkhu'l-İslami ve edilletuh, (1-10) Daru'l-Fikr, Dımaşk, t.y. 1/69.

⁵² https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060707-12.htm?hc_location=ufi (erişim tarihi: 5.03.2021)

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ef’âl-i mükellefîn’i bir yelpazeye benzetecek olursak; bu yelpazenin tam ortasında duran mubah konusunu “İbn Hibban’ın taksimine göre” ele aldık. 50 nevide bulunan 745 haberden sadece 20 tanesini ‘tadımlık’ olarak seçip sizlere sunduk. Bir makalenin boyutu düşünüldüğünde, anlama / anlatma noktasında bu kadar örneği yeterli buluyoruz.

Muhaddisin fakih olması gerektiğini söyleyen ve yaptığı farklı tasnifle kendinden söz ettiren İbn Hibbân 4 /10. yüzyılda mubah alanına dikkat çekmektedir.

"el-İbahât" bölümü, Müslümanın önünde geniş bir “serbestlik alanı” açmaktadır. Ni-ce âlimlerin yeri geldiğinde “bu mubahtır” dedikleri şeylerin hepsini derleyip kişiye yapıp yapmamanın eşit olduğu çeşitli alternatifler sunmaktadır. Bu bölüm, bizim de özellikle vurgulamak istediğimiz alandır.

Onun mubah gördüğü çoğu şeyin -sadece seçtiklerimize bakarsak- mekruh ya da sünnet sayıldığını görürüz. Zaman zaman dinde aşırı gidenlere, özellikle de daha o asırdaki sufilere karşı çıktığını görürüz.

“Öncelikler fıkhi” göz önüne alınmadan, herkes kendince önemli gördüğü şeyleri başa alırsa, önemsiz şeyler önemli hale gelebilir.

Dört mezhepten her birine göre, ‘mekruh ve sünnet’ kategorisinde olan birçok hususun mubah olarak algılandığını gördük.

Müellif öncelikler fıkına önem vermiş, farz ve haram hükümlerini içeren emir & nehiy bölümlerine 110 nevi ayırmak suretiyle, gerekli önceliği vermiştir. Ancak hayatın kendisi olan ibaha alanına da bir elin 5 parmağı içinde, serçe parmağı ölçüsünde olsa bile, yerini vermiştir.

“Bazı davranışlar ve sözler dinen mubah olsa bile, bunlar kişinin sosyal itibarına, şahsiyetine ve dini hassasiyetine zarar veriyorsa ya da o toplumda böyle algılanıyorsa, bu işleri yapmak mürûete aykırı görülmektedir.”⁵³

Bir başka açıdan, halka damardan iğne vurur gibi etkili olan sufi anlayışlar nedeniyle, mubah olan ve müstehab görülen davranışlar -mükemmeli yakalamak arzusuyla- önem sırasında öne geçebilmektedir. Böylece mubahın alanı daralmaktadır.

Kendisiyle barışık olmayan insanların, ailesiyle, komşusuyla, iş arkadaşlarıyla, ötekiyle uyum içinde olması, sosyal barış ve hoşgörü ortamında yaşaması imkân dâhilinde gözükmemektedir. “Rahmeti gazabını geçen”⁵⁴, “merhametli olmayı kendine ilke edinen”

⁵³ Özpınar, 136.

⁵⁴ Abdullah b. Zübeyr **Humeydî**, el-Müsne'd, thk. H.S. Esed el-Daranî, Daru's-Sakâ, Dimaşk, 1996, 2/273; **Ahmed b. Hanbel**, Ebû Abdillâh, Müsne'd, thk. Şuayb el-Arnaut, Adil Mürşid, Cemâl Abdüllatif, Saîd Lehham, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2001, 12/247; **Buhârî**, Sahih, 9/180 (Tevhid 55); **Müslim**, Sahih, 4/2108 (Tevbe 15-16).

(En'am 6/12, 54) Allah'ın kulları, Allah'ın kullarına hayat hakkı tanımamakta; beyindeki emir&yasak haritasında mubaha yer bırakmamaktadır. Haram/ mekruh&farz/ sünnet dışında da bir serbestlik alanının bulunduğu farkında olmak, Müslümanın kendisiyle barışık olması demektir. Müellifin M.10. yüzyılda dile getirdiği bu ortama 21. yüzyılda büyük ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abd B. Humeyd, *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd*, thk. Subhî el-Bedrî es-Samarraî-M. M. Halil es-Saidî, Kahire, 1988.
- Ahatlı, Erdiç, Rivâyetler İle Hadis Usûlü ve Tarihinin Bazı Meselelerinin Anlaşılmasında Anakronizm Sorunu, Bursa, 2004.
- Ahmed B. Hanbel, Müsned, thk. Şuayb el-Arnaut, Adil Mürşid, Cemâl Abdüllatif, Saîd Lehham, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2001.
- Ali B. Hüseyin, Ebu'l-Hasen, el-Sugdî, el-Netfu fi'l-Feteva, thk. Selahuddin el-Nahî, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1984.
- Baymur, Feriha, Genel Psikoloji, İnkilap, (14. baskı), İstanbul, t.y.
- Buhârî, Ebû Abdillâh, Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fî, Sahih-i Buhârî, thk. M. Züheyr b. Nasır, Daru Tavgî'n-Necat, 1-9, 1422.
- Cessâs, Ahmed b. Alî Râzî Ebû Bekr, el-Fusul fi'l-Usul, (1-IV) Vezaretü'l-Evkafî'l-Kuveyti.
- Cüveynî, Abdulmelik, İmamu'l-Harameyn, el-Varakât, thk. Abdullatif Muhammed, y.y., t.y.
- Ebû Hamid Muhammed Gazâlî, *İhya'u Ulumi'd-Din*, Daru'l-Marife, I-IV, Beyrut, t.y.
- Hökelekli, Hayati, Psikolojiye Giriş, Bursa, 2011.
- Humeydî, Abdullah b. Zübeyr, el-Müsned, thk. H.S. Esed el-Daranî, Daru's-Sakâ, Dimaşk, 1996.
- Işık, Mustafa, Hadisleri Anlama Yöntemi -5N1K'dan Hareketle-, Fecr Yayınları, Ankara, 2018.
- , İbn Hibbân'ın (ö.354/965) el-Tekâsîm'ini < التقاسيم > Anlamak Ya Da Anlatmak, 5th International Scientific Research Congress (IBAD - 2020) Bildiriler, September 1-2, İstanbul, 2020.
- , İbn Huzeyme, Sahih'i ve İbn Hibbân'ın Sahih'iyle Mukayesesi, ERU SBE, 1997 (Basılmamış Doktora Tezi)
- Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe, el-Kitâbü'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsar, haz. Kemâl Yûsuf el-Hût, I-VII, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1409.
- Muhammed İbn Hibban, Sahihu İbn-i Hibbân el-Müsnedu's Sahîh ale't-Tekâsîm ve'l-Enva', thk. M. Ali Sönmez-H. Aydemir, Daru İbn Hazm, I-VIII, Beyrut, 2012.

- Ebü'l-Fida İbn Kesîr, İmadüddin, İsmail b. Ömer, Tabakatü'l-fukahai's-Şafiyyin, thk. Ahmed Ömer Haşim-Muhammed Azeb, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire, 1993.
- İbn Nüceym, el-Bahrü'r-raik şerhu Kenzi'd-dekaik, Zeynüddin, Zeyn b. İbrâhim b. Muhammed Mısırî Hanefi, y.y., t.y.
- İbnu's-Salâh, Tabakâtü'l-Fukahai's-Şafiyye, thk. Muhyiddin Ali Necib, (I-II), Daru'l-Beşair'il-İslamiyye, Beyrut, 1992.
- İbnü'l-Hümmam, Kemâleddin, Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid, Fethü'l-kadîr, Daru'l-Fikr, t. y.
- Kettânî, Hadis Literatürü (er-Risâletü'l-Mustadrafe), çev. Y. Özbek, *İz yayıncılık*, İstanbul, 1994.
- Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, Edebü'd-Dünya ve'd-Din, Daru Mektebeti'l-Hayat, 1986.
- Ali b. Bekir Merginanî, Metnu Bidayeti'l-Mübtedi, Mektebetü Muhammed Ali Subh, Kahire, t.y.
- Ebü'l-Hasan Merginanî, Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr, el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî, thk. Tallal Yusuf, Daru İhyai't-turasi'l-arabî, Beyrut, t.y.
- Molla Hüsrev, Dürerü'l-hükkam fî şerhi Gureri'l-ahkâm, Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, t.y.
- el-Sahih Müslim B. Haccac, thk. M. Fuad Abdalbaki, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, t.y.
- Norbert, Elias, Uygarlaşma Süreci, çev. E. Ateşmen, İstanbul, 2011.
- Öğüt, Salim, Efal-i mükellefin, DİA, İstanbul, 1994.
- Özer, Leyla Liseler İçin Psikoloji, Sek yayınları, Ankara, 1992.
- Özpınar, Ömer, Hadîs ve Fıkıh Edebiyatında Ortak Bir Kavram: Mürûet, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, sayı: 32.
- Pezdevî, Alaüddin, Abdülazîz b. Ahmed el-Buhârî, Keşfü'l-esrar fî şerhi Usulî'l-Pezdevî, Daru'l-Kütubi'l-İslamî, (1-IV) t.y.
- Ebü Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, I-V, Daru'l-Cinan, Beyrut, 1988.
- Ebü Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübkî, Tabakâtü's-Şafiyyeti'l-Kübrâ, (I-X), thk. M. Muhammed et-Tanahî- A. Muhammed el- Hulv, Hecer, 1413.
- Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Tedribü'r-Râvî fî Şerhi Takribi'n-Nevevî*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryabî, Daru Taybe, Medine, 1959.
- Ebü İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtîbî el-Gırnâtî, yay. haz. Ebû Ubeyde Al-i Salman Huber, Dârü İbn Affan, 1997.

- Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *et-Tebîrâ fi usulî'l-fikh*, thk. M. Hasan Hayto, Daru'l-Fikr, Dimaşk, 1980.
- Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Cessâs, Muhtasarü İhtilâfî'l-ulema*, thk. Abdullah Nezîr Ahmed, Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut, 1995.
- Telkenaroğlu, M. Rahmi, *Fıkhu'l-Evleviyyât'ın (Öncelikler Fıkhu) Kaynakları ve Kuralları*, Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim], 2009, cilt: IX, sayı, 1.
- Zehebî, Ebû Abdillâh, Şemseddin, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tarihü'l-İslâm ve Vefeyatü'l-Meşahir ve'l-A'lâm*, thk. Beşşar A. Maruf, Daru'l-Garbi'l-İslâmî, I-XV, Beyrut, 2003.
- Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârî ez-Zeylâî, *Tebyinü'l-hakaik fî şerhi Kenzi'd-dekâik*, Bulak: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1313.
- Zühaylî, vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuh*, (1-10) Daru'l-Fikr, Dimaşk, t.y.
- https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060707-12.htm?hc_location=ufi
(erişim tarihi: 5.03.2021)